

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Анотація. Історія становлення ринкової економіки свідчить про недосконалість її основоположних принципів, яка відображається в системі економічних блокіраторів, до найважливіших з яких належать монополізм, безробіття, інфляція, соціальна нерівність і бідність. Сьогодні на Україні дедалі чіткіше виявляє тенденцію до органічного й обґрунтованого розподілу інституту державної власності із системою ринкових відносин.

Ключові слова: капіталізм, соціалізм, ринковий механізм, ринок, класична теорія ринкової економіки, неокласична школа, кейнсіанське вчення про ринкову економіку, теорії монетаризму і раціональних очікувань, теорії та моделі економічного зростання, неолібералізм і соціальне ринкове господарство.

Summary. The history of the development of a market economy shows the limitations of its underlying principles, which is reflected in the economic system of bollards, the most important of which include monopoly, unemployment, inflation, social inequalities and poverty. Today in Ukraine more clearly shows the trend towards organic and reasonable apportionment of the Institute of state property in the system of market relations.

Key words: capitalism, socialism, market mechanism, market, the classical theory of the market economy, neo-classical school, the Keynesian doctrine of market economy, the theory of monetarism and rational expectations, theories and models of economic growth, neo-liberalism and social market economy.

Постановка проблеми. Існуючі нині у промислово розвинутих країнах економічні системи називають ринковою, вільною ринковою, соціально ринковою, змішаною економікою тощо. Один із двох останніх типів економіки має побудувати й Україна внаслідок трансформації існуючої економічної системи. Ринкова економіка виникла кілька століть тому, пройшла кілька етапів свого розвитку, зазнавши якісних та сутнісних змін. З'ясування економічної природи кожного із цих етапів — важлива умова вибору Україною основних шляхів та напрямів формування високорозвинутої економічної системи, її входження до структури сучасного світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема пошуку і вибору Україною основних шляхів та напрямів формування високорозвинутої економічної системи, її входження до структури сучасного світового господарства присвячено велику кількість наукових праць як вчених вітчизняної економічної науки, так і представників всесвітньо відомих економічних шкіл. Чинником виникнення та постійного посилення уваги до цих проблем є криза української економіки, яка охопила усі сфери і стала суттєвою перешкодою на шляху забезпечення стабільного розвитку економіки й суспільства. Тому національний пріоритет побудови ринкових відносин з теоретичної точки зору має бути чітко сформульований, зрозумілий і повинен ефективно працювати. На Україні питанням необхідності побудови саме ринкових відносин присвячено велику кількість наукових праць А. С. Гальчинського, С. В. Мочерного, В. Д. Базилевича, Б. В. Кульчицького та багатьох інших.

Метою статті є висвітлення еволюції ринкової економіки та адаптування найбільш прийнятної теоретичної системи побудови ринкових відносин для України.

Виклад основного матеріалу. У процесі економічної еволюції сформувалися дві діаметрально протилежні суспільні економічні системи — капіталізм і соціалізм, які водночас змушені вирішувати однакові фундаментальні економічні проблеми, що пов'язані з виробництвом, обміном та розподілом суспільно створеного продукту. Механізмом функціонування капіталізму є ринок, а соціалізму — держава.

Ринковий механізм є продуктом багатовікової економічної та суспільної еволюції, у процесі якої відбувалося формування передумов сучасного ринку. Відомий дослідник економічної історії Ф. Бродель обґрунтовано виокремлює у розвитку економіки три основні стадії: 1) натуральне господарство, яке ґрунтується на виробництві продуктів для задоволення потреб і підтримання існування сімей та окремих індивідів; 2) ринкове господарство, що спирається на простий обмін та «прозорі» механізми ринкової конкуренції; 3) сучасний капіталізм, в основу якого покладено нагромадження результатів минулої праці, які використовуються для встановлення контролю над функціонуванням ринків [1].

На думку Р. Гейлбронера і Л. Тароу, усім некапіталістичним суспільствам, які передували капіталізму, бракувало інституції приватної власності, невелике значення надавалося ідеї економічної свободи, підприємницька діяльність цінувалася невисоко і, найважливіше, жодному із цих різноманітних суспільств не був притаманний атрибут

капіталізму — ринкова система. Крім того, у суспільствах, які передували капіталізму, не існувало чинників виробництва. Як вважають Р. Гейлбронер і Л. Тароу, людська праця, багатства землі, корисні копалини, рукотворні цінності існували завжди, але праця, земля й капітал не завжди були товаром. На шляху формування іншого економічного способу життя, побудованого на нових принципах, стояли різні перешкоди, серед яких, на думку вчених, найскладнішим бар'єром була влада традиції та команди як засобу організації економічного життя [2].

У результаті поєднання різних елементів чисто ринковий капіталізм із плином часу трансформувався у капіталізм, що регулюється державою. І нині дедалі частіше трапляється термін «змішана економічна система». М. Шніцер вважає, що складовою частиною такої трансформації стало утворення багатих держав, що було наслідком нерівномірного розподілу доходу впродовж періоду промислової революції [3]. Ці та інші суб'єктивні й об'єктивні обставини підводять учених до висновку про наявність певних етапів формування ринку: 1) класичний вільний ринок (до середини XIX ст.), в якому держава не втручалася в економіку, виступаючи «нічним вартовим», який стежив за тим, щоб усі, хто має самостійне джерело доходів, ретельно сплачували податки до державного бюджету; 2) регульований ринок (середина XIX — 50-ті роки XX ст.), що характеризувався втручанням держави в економічне життя суспільства з метою обмеження свавілля монополій та захисту конкурентного середовища; 3) соціально-орієнтований ринок, в якому, крім механізмів регулювання, держава бере на себе виконання функції соціального захисту населення [4].

Раніше німецький економіст В. Ойкен підкреслював: «Ринок — це універсальна форма життя людини» [5]. Український учений А. Гальчинський стверджує, що «...ринок — це зовсім не винахід капіталізму; він був притаманний і докапіталістичним суспільствам. Це загальноцивілізаційна система» [6]. Варто зазначити, що поняття ринку настільки широке, що з'ясувати його зміст одним формулюванням практично неможливо. Найбільш чітко відобразити суть і роль ринку можна, лише поєднавши основні підходи до його розуміння. Так, В. Базилевич, В. Попов та ін. наголошують, що ринок — це «... будь-яка інституція, або механізм, що забезпечує зв'язок покупців і продавців певного товару або послуги» [7]. Натомість З. Ватаманюк, С. Панчишин та ін. акцентують увагу на тому, що ринок — це «...місце, де покупці та продавці взаємодіють, щоб визначити ціни та кількість певного товару або послуги» [8]. На думку А. Гальчинського, П. Єщенко, Ю. Палкіна, «ринок — цілісна система економічних відносин і зв'язків між по-

купцями і продавцями, що будуються на основі ринкових цін» [6].

Американський економіст П. Хейне стверджує, що ринок — це набір взаємозв'язків або процес конкурентних торгів [9].

На думку Б. Кульчицького, ринок — це сфера життєдіяльності, де відбувається процес купівлі-продажу результатів людської діяльності, включаючи діяльність духовну, інтелектуальну тощо [10]. Останнє визначення найповніше відображає сучасний стан розвитку ринку, коли інтелектуальна власність та інформація стали предметом купівлі-продажу й існують поряд із товарним виробництвом.

Витоки різного розуміння вченими поняття ринку та ринкових відносин походять від різних теоретичних систем ринкових відносин, які почали формуватися з переходом від натурального до товарного виробництва. До них належать:

— **класична теорія ринкової економіки**. Якщо давати загальну характеристику класичній школі ринкової економіки, то слід відзначити, що ця школа вперше виробила ідеологію «чистого капіталізму». Суворо кажучи, в чистому виді капіталізм ніде і ніколи не існував. Але як наукова абстракція він є цілком правомірним, оскільки відкриває шлях до пізнання національних економік у їх історичному різноманітті;

— **неокласична школа**. Головна ідея вчення полягає в зосередженні зусиль на вивченні проблем взаємодії попиту і пропозиції як сил, які визначають процеси, що відбуваються на ринку, обминаючи теоретичні суперечки навколо вартості;

— **кейнсіанське вчення про ринкову економіку**. Головна ідея — обов'язковим супутником здорової ринкової економіки має бути державний вплив;

— **теорії монетаризму і раціональних очікувань**. Під поняттям «монетаризм» розуміють течію економічної думки, яка відводить грошам визначальну роль у коливальному русі економіки. У центрі уваги представників цієї школи перебувають грошові категорії, грошово-кредитні інструменти. Однак їх цікавить не просто грошовий механізм, банківська система, грошово-кредитна політика, валютні відносини — монетаристи розглядають ці процеси, щоб з'ясувати зв'язок між грошовою масою й обсягом виробництва. На їхню думку, банки — це провідний інструмент регулювання, за допомогою або за безпосередньою участю якого зміни на грошовому ринку трансформуються у зміни на ринку;

— **теорії та моделі економічного зростання**. Основне завдання — знайти оптимальне співвідношення між факторами зростання, визначити умови, що забезпечують бажані темпи та стабільність розвитку, розкрити найважливіші пропорції, у тому числі між споживанням і нагромадженням;

— **неолібералізм і соціальне ринкове господарство**. Це напрям в економічній науці та практиці господарської діяльності, в основі якого — прин-

цип саморегулювання економіки, вільної від зайвої регламентації.

Отже, навіть побічний погляд на історію становлення ринкової економіки, по-перше, свідчить про недосконалість її основоположних принципів, яка відображається в системі економічних блокіраторів, до найважливіших з яких належать монополізм, безробіття, інфляція, соціальна нерівність і бідність [8]. Сьогодні на Україні дедалі чіткіше виявляє тенденцію до органічного й обґрунтованого розподілу інституту державної власності із системою ринкових відносин.

Висновки. Ринкова економіка є хоча і динамічною, але недостатньо стабільною системою, що проявляється через несталі темпи економічного зростання та циклічний характер розвитку, недовикористання ресурсів і неповну зайнятість, нестабільність загального рівня цін та інфляцію. Слід зазначити, що хоча в кожному конкретному випадку ринкові механізми саморегулювання здатні переборювати кризові тенденції в економіці, все ж у цілому для ринкової системи характерними є періодичні коливання обсягу національного продукту, зайнятості та цін. Причому ці коливання є наслідком не тільки зовнішніх факторів, але й недосконалості самих ринкових механізмів.

Література

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація економіка і капіталізм, XI–XVIII ст. / Ф. Бродель : у 3-х

томах. Т. 3. Час світу ; пер. з франц. — К. : Основи, 1998. — 632 с.

2. Гейлбронер Р. Економіка для всіх / Р. Гейлбронер, Л. Тароу ; пер. з англ. — Львів : Просвіта, 1995. — 216 с.

3. Шніцер М. Порівняння економічних систем / М. Шніцер. — К. : Основи, 1997. — 520 с.

4. Економічна теорія. Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання-Прес, 2001. — 528 с.

5. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / В. Ойкен — М. : Прогресс, 1995. — 496 с.

6. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський. — К. : Українські пропілеї, 2001. — 320 с.

7. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. — К. : Знання-Прес, 2001.

8. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / за ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. — К. : Альтернативи, 2001. — 716 с.

9. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне. — М. : Прогресс, 1991. — 326 с.

10. Кульчицький Б. В. Сучасні економічні системи : навч. посібник / Б. В. Кульчицький. — Львів : Афіша, 2004. — 280 с.

11. Мочерний С. В. Економічна теорія : посібник / С. В. Мочерний. — К. : Видавничий центр «Академія», 2002. — 656 с.